

Т.А. ЖАДАН, ст. викл. НТУ «ХП»

КЛАСИФІКАЦІЙНІ КРИТЕРІЇ ТА ОЗНАКИ ПОБУДОВИ ПРОГНОЗІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

В статті розглянуто класифікаційні критерії та ознаки побудови прогнозів на рівні підприємства

In the article classification criteria and signs of construction of prognoses are considered at the level of enterprise

Постановка проблеми. Ефективність функціонування, надійність та довготривалість присутності на цільовому ринку підприємств в умовах ринкової економіки залежить від того, наскільки точно вони зможуть передбачити перспективи свого розвитку, тобто від рівня наукової обґрунтованості прийнятої до використання системи прогнозування. Різноманіття проблем, що виникають у процесі розвитку підприємства, і які є предметом прогнозування, приводять до появи великої кількості прогнозів. Розподіл прогнозів в залежності від різних критеріїв і ознак - цілей, завдань, об'єктів, методів організації прогнозування тощо, потребує уточнення та збагачення їх класифікації на рівні підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням класифікації прогнозів присвячені праці таких відомих економістів, як І.В. Бестужев-Лада, С.В. Глівенко, Г.В. Присенко, Є.І.Равікович, Т.С. Клебанова, В.І. Борисевич, Є.М. Четиркін та ін.

Метою статті є систематизація прогнозів розвитку підприємства за характерними критеріями і ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших характеристик соціально-економічного прогнозування є класифікація (типологія) прогнозів. Класифікація (від лат. classis - розряд і facere - робити) – це розподіл, розділення об'єктів, понять, назв по класах, групах, розрядах, при якому в одну групу потрапляють об'єкти, що володіють загальною ознакою. Під об'єктом розуміється будь-який предмет, процес, явище матеріальної або нематеріальної властивості. Система класифікації дозволяє згрупувати прогнози і виділити певні класи, які характеризуватимуться рядом загальних властивостей. Класифікація прогнозів передбачає процедуру угруповання на якісному рівні, яка направлена на виділення однорідних властивостей.

В економічній теорії і практиці існують різні підходи до класифікації прогнозів. Спільним є те, що їх типологія базується залежно від класифікаційних ознак. Однак, велика кількість таких ознак без чітко

визначених характеристик ускладнює створення єдиної класифікації. Крім того, специфіка розробки прогнозу залежить від масштабу його здійснення – макрорівень або мікрорівень. Більшість наукових праць присвячено питанням класифікації прогнозів на макрорівні. Механізми формування прогнозів на мікрорівні в Україні перебувають лише на стадії становлення. Саме тому, розробка прогнозів на рівні підприємства потребує уточнення та розширення їх класифікації. На підставі узагальнення літературних джерел [1 - 9] автором пропонується їх класифікувати за такими критеріями: функціональна ознака, об'єкти, масштаб прогнозування, період упередження, призначення, частота складання тощо (табл. 1).

Основним критерієм типології прогнозів є функціональний, з погляду якого прогнози діляться на три основні типи: цільові, пошукові і нормативні.

Таблиця 1. Класифікація прогнозів розвитку підприємства

Критерій	Джерело	Види прогнозів
1. За функціональною ознакою	[1, с. 10-13; 2, с.10; 3, с. 29-30; 4, с. 13-14; 5, с. 210-212]	Цільові Пошукові Нормативні
2. За об'єктом дослідження	[1, с. 10-13; 6, с. 83; 7, с. 9]	Соціальні Науково-технічні Економічні Ресурсні
3. За масштабністю об'єкта	[2, с. 9; 3, с. 27; 4, с. 12; 5, с. 209; 6, с. 83; 8, с. 44]	Підприємства в цілому Окремих виробництв Окремих підрозділів Окремих видів продукції та ін.
4. За ступенем охопту об'єкту	[5, с. 210; 6, с. 83]	Загальні Часткові
5. За періодом упередження	[1, с. 10-13; 2, с.9; 3, с. 27; 4, с. 12-13; 6, с. 83; 8, с. 44]	Оперативні Короткострокові Середньострокові Довгострокові
6. За часом здійснення прогнозу	[5, с. 212]	Прогноз в реальному масштабі часу Етапний прогноз Необмежений за часом прийняття рішень
7. За ступенем локалізації на осі часу	[4, с. 14]	Точкові Інтервальні
8. За складністю	[7, с. 9]	Дуже прості Прості Складні Надскладні
9. За призначенням	[6, с. 84]	Рекомендовані Обов'язкові
10. За частотою складання	[4, с. 14]	Безперервні Дискретні

11. За можливістю впливу на хід процесу	[4, с. 14]	Активні Пасивні
12. За ступенем визначеності параметрів	[4, с. 14; 6, с. 84]	Детерміновані Ймовірні Змішані
13. За формою представлення результатів	[6, с. 84; 7, с. 10; 8, с.7]	Кількісні Якісні

Цільовий прогноз – це цілеполягання бажаних станів розвитку підприємства. За допомогою цього прогнозу вказується найбільш бажаний прогнозований стан розвитку підприємства. При такому прогнозі відбувається побудова за шкалою оціночної функції розподілу переваг за категоріями: небажано, кінцевий результат. Перед тим, як визначити шкалу переваг, розробляють прогнози можливих станів процесу розвитку підприємства в майбутньому. Це прогноз цілі або сукупності цілей. Складність прогнозу в тому, що ціль завжди знаходиться поза системою. А правильність вибору цілі визначає успіх або невдачу підприємства в цілому. Ціль – це те, завдяки чому створюється система, функціонує та розвивається. Така складна система як підприємство реалізує деяку множину цілей, які знаходяться у відповідності з умовами функціонування та розвитку.

Пошуковий прогноз - визначення можливих станів розвитку підприємства в майбутньому. Передбачається умовне продовження в майбутнє тенденцій розвитку підприємства в минулому і сьогодні, і не враховуються фактори, здатні змінити ці тенденції. Його завдання - з'ясувати, як буде розвиватися підприємство за умов збереження існуючих тенденцій. Такі прогнози також називаються варіантними (сценарними) розрахунками.

Нормативний прогноз – визначення шляхів і термінів досягнення можливих станів розвитку підприємства в майбутньому, прийнятих за мету. Тобто, мається на увазі прогнозування досягнення бажаного стану на підставі раніше заданих норм, ідеалів, стимулів, цілей. Такий прогноз вказує якими шляхами можна досягнути бажаного. Нормативний прогноз здійснюється в зворотному порядку: від заданого стану в майбутньому до існуючих тенденцій та їх змін у напрямку поставленої мети.

Обидва типи прогнозів використовують одночасно на практиці як підходи до прогнозування. У їх поєднанні чітко виявляється спонукальна роль прогнозування як інструменту планування досягнення поставлених цілей.

За об'єктом дослідження на рівні підприємства розрізняють соціальні, науково-технічні, економічні та ресурсні прогнози.

Соціальні прогнози пов'язані з суспільними стосунками, в центрі яких знаходиться працівник підприємства. Соціальне прогнозування базується на вивченні об'єктивних закономірностей науково-технічного і соціального

прогресу, а також на моделюванні варіантів їх майбутнього розвитку з метою формування, обґрунтування і оптимізації перспективних рішень.

Науково-технічний прогноз є системою оцінок можливих цілей і шляхів розвитку науки і техніки, очікуваних результатів науково-технічного прогресу, а також необхідних ресурсів. Цей вид прогнозу визначає вплив досягнень науки і техніки на економіку підприємства в цілому, його окремих підсистем, видів продукції та інше.

Економічні прогнози можна сприймати як всеосяжні, такі, що містять елементи як соціального, так і науково-технічного прогнозування. Завданнями економічного прогнозування є: передбачення можливого розподілу ресурсів по різних напрямках виробничо-господарській діяльності підприємства; визначення нижніх і верхніх меж отримуваних результатів; оцінка максимально можливої кількості ресурсів, необхідної для вирішення господарських і науково-технічних проблем і ін.

Спочатку розробляються технічні прогнози, безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції підприємства, виявляються і конкретизуються потреби ринку в нововведеннях, що є складовою частиною ринкової кон'юнктури. Далі, виходячи з потреб, що містяться в соціально-економічному замовленні і механізмі ринку, розробляються прогнози щодо області можливих шляхів розвитку виробництва продукції підприємства.

Ресурсні прогнози пов'язані з розподілом, споживанням, відновленням і розширенням виробничих ресурсів (технічних, матеріальних, технологічних, трудових, просторових, ресурсів системи управління, фінансових, інформаційних, підприємницької здатності). Прогноз ресурсів виробництва дозволяє визначити їх необхідну кількість для створення і організації випуску продукції. З погляду їх впливу (за кількісними витратами) на обсяг випуску продукції, то вони є чинниками, що формують цей об'єм.

За масштабністю об'єкта прогнозування прогнози об'єднують в однорідні групи. Розрізняють прогнози розвитку підприємства в цілому, окремих виробництв, підрозділів, продукції тощо.

За ступенем охопту підприємства прогнози бувають загальними та частковими. Загальний прогноз охоплює розвиток підприємства в цілому. Частковий прогноз будується для окремої підсистеми підприємства, її складових та елементів, окремих видів продукції, показників.

За періодом упередження розрізняються оперативні (поточні) – до одного року; короткострокові - понад одного до трьох років; середньострокові – від трьох до п'яти років, довгострокові – понад п'яти років. Період упередження при прогнозуванні – це відрізок часу від моменту, для якого є останні статистичні данні про розвиток підприємства, до моменту, до якого відноситься прогноз [9, с. 6]. Зазначені типи прогнозів відрізняються як за змістом, так і за характером оцінок досліджуваного процесу.

Оперативні прогнози ґрунтуються на припущенні, що у прогнозованому періоді не станеться ані кількісних, ані якісних суттєвих змін у розвитку підприємства. В них переважають детально-кількісні оцінки очікуваних подій.

Короткострокові прогнози передбачають тільки кількісні зміни. Оцінка подій відповідно дається кількісна. За допомогою цих прогнозів виявляється вплив тих факторів, які призводять до відхилення довготривалі тенденції.

Середньо- та довгострокові прогнози виходять із кількісних і якісних змін у розвитку підприємства, причому в середньострокових кількісні зміни домінують над якісними. У середньострокових прогнозах здійснюють кількісно-якісне оцінювання подій, у довгострокових - якісно-кількісне. Довгострокові прогнози націлені на виявлення загальних тенденцій розвитку підприємства. Зазвичай припускається, що у майбутньому під впливом короткострокових, у тому числі і випадкових факторів будуть відбуватися деякі відхилення від загальної тенденції [5, с. 33; 9, с. 6].

При класифікації за часом здійснення прогнози діляться на прогнози в реальному масштабі часу, етапний прогноз та необмежений за часом прийняття рішень.

Прогноз в реальному масштабі часу – це прогноз, який реалізується дуже швидко, щоб впливати на процес під час його протікання. Мета управління в реальному масштабі часу – не допустити виходу підприємства за межі керованого або дозволеного стану з вірогідністю не менше заданої за час реалізації циклу операцій управління.

Етапний прогноз – це прогноз, при якому рішення на рівні підприємства приймається протягом одного етапу життєвого циклу, а реалізується протягом другого етапу прогнозного циклу.

Необмежений за часом прийняття рішень – це прогноз, при якому час на прогнозування та прийняття рішення практично не обмежено за часом. Цей прогноз стосується проблем появи нових ринкових, інноваційних та інших зовнішніх можливостей.

За ступенем локалізації на осі часу розрізняють точкові та інтервальні прогнози. Якщо точковий прогноз визначає результати одним значенням, то інтервальний прогноз характеризує очікуване значення прогнозованого параметра в певних межах з тим, щоб принаймні одна величина в зазначених межах відповідала реальному значенню параметра.

За критерієм складності розрізняють прогнози: дуже прості, прості, складні та надскладні. Ці прогнози розрізняються наявністю узгоджених між собою змінних в їхньому опису: у дуже простих прогнозах відсутній істотний зв'язок між змінними; у простому – існують парні взаємозв'язки серед змінних; у складних - враховуються зв'язки між більшістю змінних; у надскладних - враховуються зв'язки між всіма змінними.

За призначенням розрізняють прогнози рекомендовані та обов'язкові до виконання. Рекомендаційний прогноз вказує на те, що прогнозованому

розвитку підприємства притаманні деякі властивості, але він носить необов'язковий характер. Обов'язковий прогноз - навпаки необхідний до виконання.

За частотою складання розрізняють прогнози безперервні і дискретні прогнози. Безперервний прогноз – це такий прогноз, який здійснюється на підприємстві безупинно та має постійний характер. Дискретний прогноз носить переривчастий характер та складається з окремих частин.

За можливістю впливу на хід процесу розрізняють активні і пасивні прогнози. Активний прогноз припускає можливість впливу розвитку підприємства на хід процесу прогнозування через ряд опосередкованих факторів. Пасивний прогноз практично виключає можливість впливу на хід процесу прогнозування, хоча сприяє адаптації до нього.

За ступенем визначеності параметрів розрізняють детермінований, ймовірний і змішаний прогнози. Детермінований прогноз базується на параметрах, які однозначно відомі. Ймовірний прогноз – на нечітко представлених параметрах. Змішаний прогноз поєднує параметри як детерміновані, так і ймовірнісні.

За формою представлення результатів прогнози діляться на кількісні та якісні. Перші базуються на числових, математичних процедурах, а другі – на використанні досвіду, знань та інтуїції дослідника.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, дістала подальший розвиток класифікація прогнозів розвитку підприємства за рахунок поширення кола групуючих критеріїв та ознак, що дозволило доповнити існуючі в науковій літературі види, типи, класи прогнозів.

Список літератури. 1. Рабочая книга по прогнозированию / Редкол.: И.В. Бестужев-Лада (отв. ред.). – М.: Мысль, 1982. – 430 с. 2. Глівенко С.В. Економічне прогнозування: Навч. посібник для екон. спец. / Глівенко С.В., Соколов М.О., Теліженко О.М. – Суми: Університетська книга, 2004. – 208 с. 3. Присенко Г. В., Равікович Є. І. Прогнозування соціально-економічних процесів: Навч. посіб. - К.: КНЕУ, 2005. - 378 с. 4. Грабовецкий Б.Є. Основи економічного прогнозування: Навчальний посібник. – Вінниця: ВФ ТАНГ, 2000. – 209 с. 5. Глуценко В.В., Глуценко И.И. Разработка управленческого решения. Прогнозирование и планирование. Теория проектирования экспериментов. – г. Железнодорожный, Моск. обл.: ООО НПЦ «Крылья», 2000. – 400 с., изд. 2-е, испр. 6. Царев В.В. Внутрифирменное планирование. – СПб.: Питер, 2002. – 496 с. 7. Клебанова Т.С., Иванов В.В., Дубровина Н.А. Методы прогнозирования. Учебное пособие. – Харьков: Изд. ХГЭУ, 2002. - 372 с. 8. Прогнозирование и планирование экономики: Учеб. пособие / В.И. Борисевич, Г.А. Кандаурова, Н.Н. Кандауров; Под общ. ред. В.И. Борисевича, Г.А. Кандауровой. – Мн.: Интерпрессервис, Экоперспектива, 2001.- 380 с. 9. Четыркин Е.М. Статистические методы прогнозирования. Изд. 2-е, перераб. и доп. - М.: Статистика, 1977. - 200 с.

Надійшла до редколегії 19.11.10